

ФІНАНСОВО – ПРОМИСЛОВІ ГРУПИ – ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА КОНЦЕНРАЦІЇ ТА ЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО І ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО КАПІТАЛУ.

Статтю присвячено дослідженню теоретичних та практичних аспектів існування фінансово-промислових груп (ФПГ) як організаційної форми концентрації та централізації національного і транснаціонального капіталу, виявленню конкурентних переваг фінансово – промислових груп у порівнянні з іншими формами об'єднання капіталу, з'ясуванню основних мотивів створення фінансово – промислових груп і аналізу доцільності організації та функціонування їх в Україні.

The article is devoted to research of theoretical and practical aspects to existence financial and industrial group (FIG) as organizational form concentration and centralization of capital national and transnational, determinations advantage of competitive financial and industrial groups as compared with other forms unification of capital, find out basic reasons creation financial and industrial groups and analyzed expediency organization and activity them in Ukraine.

В сучасній економіці, окреме існування певного виду капіталу є економічно недоцільним, і взаємозалежність капіталів стає все більш необхідною та потужною. Взаємозалежність та взаємопроникнення основних видів капіталу призвела до їх поєднання. Організаційною формою поєднання виробничого та фінансового капіталу стали фінансово – промислові групи. Основою для формування фінансово-промислових груп є зміцнення фінансового капіталу та поглиблення інтеграції фінансового та промислового капіталів. Фінансово-промислові групи є фундаментом стабільності та стійкості економіки країни в цілому і розвиваються швидкими темпами. Так, на початок 80-х років майже половина виробництва у промисловості США приходилась на 200 великих концернів [1, с.286]. За даними ООН, близько 40 найбільших фінансово-промислових об'єднань контролюють половину промислового виробництва і зовнішньоторговельних операцій у світі. Понад 60% усіх нових технологій світу створюють науково - дослідні підрозділи великих фірм [2, с.39].

Метою статті є дослідження фінансово-промислової групи (ФПГ) як організаційної форми концентрації та централізації національного та транснаціонального капіталу, виявлення конкурентних переваг ФПГ у порівнянні з іншими формами об'єднання капіталу, з'ясування основних мотивів створення ФПГ і аналізу доцільності організації та функціонування ФПГ в Україні.

Дослідженням формування фінансового капіталу та його організаційно-економічних форм, ще на початку XIX ст. займався англійський економіст Дж. Гобсон. Аналізу формування взаємозв'язку промислового та банківського капіталів, присвятив свою працю “Фінансовий капітал” Р.Гільфердінг (1910 рік.).

На сучасному етапі, дослідженням фінансово - промислових груп займаються зокрема, такі вчені, як Уткін Є.А., Ескиндаров М.А., Плотніков О.В., Костицький В.В., Кизим Н.А., Сарсенбаєв Д.М., Корольов А.Ю., Сурский К.А., Медведчук С.В., Уманців Ю., Уманців Г. [3, 4, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 6, 8].

За визначенням Плотнікова О.В., фінансово-промислові групи це “об'єднання виробничих і торгових підприємств з кредитно-банківськими установами з наступною трансформацією у великі багатогалузеві господарські системи зі спільною економічною стратегією та внутрішнім колообігом. ФПГ – організаційна оболонка фінансового капіталу, закріплюють єдність виробничих, фінансових та інших інтересів низки компаній і банків”[4, с.824].

Уткін Є.А. вважає, що фінансово-промислова група – це “декілька юридичних осіб, що функціонують як основні або дочірні установи або повністю, або частково поєднавши свої

ресурси на основі договору про створення фінансово-промислової групи для технологічної або економічної інтеграції, реалізації інвестиційних та інших проектів та програм, що націлені на підвищення прибутковості, конкурентоспроможності, розширення ринків збуту товарів та послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць”[3, с.13].

Базилевич В.Д. та Базилевич К.С. визначають фінансово-промислові групи, як “організаційну форму об’єднання великих промислових фірм з банківськими структурами, в якій кожний член-учасник самостійно вирішує власні завдання, але не нехтує при цьому інтересами групи. Координаційну діяльність може здійснювати як банк, так і промислове підприємство.” [5, с.72].

Медведчук С.В. трактує фінансово – промислову групу як “...диверсифіковану багатофункціональну структуру, що створюється в результаті об’єднання капіталів підприємств, кредитно-фінансових та інвестиційних інститутів та інших організацій”[6, с.304].

Законодавством України, промислово-фінансова група (ПФГ) визначається як “об’єднання, до якого можуть входити промислові підприємства, банки, наукові і проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється за рішенням Уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міжнародними договорами, а також виробництва кінцевої продукції [7]. Також, визначено транснаціональну ПФГ як “ПФГ, до складу учасників якої входять українські та іноземні юридичні особи” [7].

Ми приєднуємось до вище наведених визначень, і, будемо трактувати фінансово-промислову групу як організаційно-правову форму інтеграції та концентрації фінансового і промислового капіталу, з наступною трансформацією у великі багатогалузеві господарські системи зі спільною економічною стратегією та внутрішнім кругообігом.

Складовими елементами фінансово – промислових груп, відповідно, є інтегровані форми фінансового та промислового капіталів, які в свою чергу, являють собою окремі підсистеми. Промисловий капітал складається з грошового, виробничого та товарного. А, фінансовий капітал - з банківського, страхового, пенсійного тощо. Основною функцією фінансового капіталу є організація та обслуговування грошового обороту у виробничих галузях, заради забезпечення безперервності відтворювальних процесів усередині господарської структури фінансово-промислової групи. Банки, у структурі ПФГ, виконують такі функції як розрахунково – касове обслуговування всіх членів ПФГ, розміщення та управління вільними фінансовими ресурсами, залучення інвестицій, фінансовий консалтинг всіх учасників групи.

Інтеграція фінансового та промислового капіталів у ПФГ дає можливість фінансовим структурам не тільки більш ефективно розміщувати свої ресурси, а й певним чином управляти їх використанням у промислових структурах.

Внутрішній кругообіг капіталу у ПФГ має свою специфіку, яка дозволяє отримати підвищений прибуток у результаті об’єднаного функціонування капіталів. Ця специфіка проявляється в тому, що через відсутність у ПФГ чітких кордонів між фінансовим та промисловим капіталами, під час кругообігу промислового капіталу створюються умови для вивільнення грошей, які можуть обертатись як банківський капітал. В свою чергу, банківський капітал обертається більш раціонально та з меншим ризиком. Як вказує Уткін Є.А., “ефект від об’єднаного використання капіталів (банківського та промислового) значно вище ніж сума результатів їх окремого функціонування” [3, с. 10-11]. Це є однією з конкурентних переваг функціонування фінансово - промислових груп.

До переваг фінансово-промислових груп можна також віднести концентрацію та централізацію капіталу; здатність до стратегічного перерозподілу капіталу та структурної перебудови виробництва; спроможність маневрування фінансовими ресурсами, з метою виходу до більш ефективного напрямку виробництва; забезпечення стійкості і конкурентоспроможності за рахунок диверсифікації; а також об’єднання у фінансово – промислові групи надає їх учасникам можливості щодо контролю певних секторів економіки.

За рахунок вище наведених переваг, ФПГ отримують можливості щодо підвищення конкурентоспроможності як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках, зростання ефективності фінансових та виробничих операцій, концентрації фінансових ресурсів у більш ефективному напрямку діяльності, максимізації прибутку та зростання економічного потенціалу групи в цілому.

Об'єднання капіталу, з метою отримання додаткових конкурентних переваг, відбувається в різних формах: холдинг, асоціація, консорціум, картель, синдикат, пул, трест, концерн. Але, найбільш ефективним об'єднанням капіталу визнають фінансово – промислові групи.

Держава також намагається використати в своїх цілях конкурентні переваги та потужні можливості ФПГ. Так, за допомогою ФПГ держава може проводити певну макроекономічну політику, вирішувати питання про спрямування банківського капіталу у промисловість. Банки, що входять у склад ФПГ, сприяють підвищенню надійності та стабільності всієї банківської системи країни у цілому. Тому, у постіндустріальній економіці, одним з показників, що характеризує динаміку зростання та підвищення ефективності виробництва є саме формування ФПГ.

Використовуючи свої конкурентні переваги, фінансово-промислові групи здійснюють певний позитивний вплив на економіку країн, особливо країн з трансформаційною економікою та країн що розвиваються. До цього позитивного впливу можна віднести наступне. По-перше, покращення інвестиційного клімату, оскільки відбувається посилення інтеграції промислового та банківського капіталів, і, ФПГ для інвесторів є більш надійними партнерами, що в свою чергу сприяє залученню ресурсів в промисловість.

Другим позитивним моментом є стабілізація виробництва, оскільки за допомогою ФПГ складаються більш привабливі умови для об'єднання підприємств, що пов'язані технологічно і коопераційно.

По-третє, відбувається структурна трансформація, оскільки ФПГ сприяють розвитку міжгалузевого та внутрішньогалузевого перерозподілу ресурсів то, відповідно, прискорюється концентрація інвестиційних ресурсів на найбільш пріоритетних напрямках.

По-четверте, підприємство набуває більшої фінансової стабільності, оскільки розрахунки всередині ФПГ відбуваються через банки, що належать до цієї групи, що сприяє стабілізації і своєчасності платежів і знижує навантаження на міжбанківську інфраструктуру.

І, п'ятим позитивним фактором впливу ФПГ є прискорення науково-технічного прогресу. Як вказує Уткін Є.А. [3, с.23], ФПГ сприяють більш точній стратегічній орієнтації розвитку учасників ФПГ. Закріплення зв'язків у рамках науково - виробничих, виробничо-технологічних комплексів сприяє проведенню у пов'язаних між собою виробництвах єдиної технічної та інвестиційної політики. При цьому зменшується ризик, пов'язаний з розробкою і виробництвом нової техніки, вдосконалюється фінансування довготривалих виробничих та дослідницьких циклів, розвивається стратегічне партнерство з іноземними фірмами.

Аналізуючи сучасне функціонування ФПГ у світі можна виділити наступні тенденції їх розвитку. По-перше, провідні фінансово-промислові групи посилюють універсалізацію багатогалузевого характеру їх діяльності. Ця риса властива передусім таким країнам як США, Німеччина, Франція, Італія, Швеція, Швейцарія. Універсалізація характеру діяльності найбільших ФПГ світу унеможливорює конкуренцію з боку більш дрібних, і створює суттєві перепони для виникнення нових фінансово – промислових груп. Так, в економіці Великобританії, Німеччини, Франції та Італії діють 10-20 провідних ФПГ, а у невеликих розвинутих країнах Західної Європи (Швеція, Голландія, Швейцарія, Бельгія) домінують 2-3 ФПГ [4, с.825].

Другою тенденцією є прагнення фінансово – промислових груп щодо придбання нових перспективних підприємств (а при можливості і галузей), що займають провідні технологічні позиції у світі. Таким чином, змінюється внутрішня структура ФПГ, і їх очолюють холдингові компанії, покликаним яких є контроль над підприємствами групи.

По – третє, посилюється взаємопроникнення фінансово – промислових груп.

По – четверте, виникнення транснаціональних ФПГ, чому сприяє інтернаціоналізація економік розвинутих країн. Концентрація капіталу у фінансовій сфері поступово переростає у інтеграцію транснаціональних корпорацій з транснаціональними банками, що спричиняє виникнення транснаціонального фінансового капіталу. Організаційними формами існування транснаціональних корпорацій та транснаціональних банків є національні та інтернаціональні фінансово-промислові групи.

До транснаціональних фінансово – промислових груп відносять такі, у склад яких входять іноземні юридичні особи, тобто це організаційна форма поєднання промислових транснаціональних корпорацій та транснаціональних банків.

Основними причинами створення транснаціональних фінансово-промислових груп, як вказують Уманців Ю. та Уманців Г. [8, с.105-106], є наступні. По – перше, це розвиток міжнародної спеціалізації і кооперації виробництва. По – друге, з'являються можливості підвищення ефективності й посилення конкурентноздатності, спільні для всіх великих промислових фірм, які інтегрують у свою структуру постачальницькі, виробничі, науково-дослідні, розподільчі і збутові підприємства та пов'язані з ефектом масштабу і економією на витратах. По – третє, збільшення прибутковості та зниження витрат. Це досягається за допомогою розширення виробництва та міждержавній співпраці, обміну науковими досягненнями і використанням науково-технічного потенціалу країн, відкриттям (прийняттям з точки зору витрат) сировинних ринків та ринків енергоресурсів, використанням закордонної робочої тощо. По – четверте, це просування товарів на ринки інших країн та інвестування капіталу, що не знайшов достатньо прибуткового застосування у середині країни, за кордон. По – п'яте, використання іноземних грошових ринків.

Проаналізувавши сучасні тенденції розвитку ФПГ, їх конкурентні переваги а також вплив на економіку країн, приходимо до висновку, що фінансово – промислові групи стають важливою умовою створення ефективного механізму інвестування і міжгалузевого переливу капіталу, генератором зростання національної економіки, що є надзвичайно актуальним для України.

Доцільність створення ФПГ в Україні, як зазначає Плотніков О.В. [4, с.825], зумовлена такими факторами. По – перше, за допомогою ФПГ можна вирішити проблеми нагромадження капіталу через їх ефективний механізм переорієнтації інвестицій. По – друге, ФПГ мають значні можливості для утримання у своїй структурі збиткових підприємств. Таким чином, можна вирішити проблему збиткових підприємств і пом'якшити процес виходу зі стану збитковості та переходом до підвищення рентабельності. По – третє, за допомогою ФПГ стає можливим розв'язання проблеми механізму ціноутворення і взаєморозрахунків, що в ширшому контексті може розглядатися як засіб стримування інфляції, передусім за рахунок цінової стабілізації та впорядкування руху фінансових ресурсів у межах ФПГ.

Окрім цього, створення в Україні фінансово-промислових груп, за оцінками науковців [9, с.132-133], сприятиме залученню у країну іноземних інвестицій та оздоровленню української економіки в цілому. На підтвердження цієї тези наводять наступні аргументи. По-перше, економіка України залежить від функціонування величезного числа окремих підприємств і, відповідно, погано піддається державному регулюванню, що, в свою чергу, підриває можливості проведення виваженої державної політики. По-друге, створення ФПГ зробить економіку більш керованою, що дозволить концентрувати ресурси у певних напрямках і проводити більш ефективно взаємодію між виробничим сектором та державою. По-третє, ФПГ як більш потужні та стабільні підприємства стають більш привабливими об'єктами для іноземних інвесторів.

І, нарешті, найбільшим пріоритетом, у доцільності створення ФПГ в Україні, є прискорення темпів науково-технічного розвитку країни і конверсії виробництва.

Разом з тим, існують певні суперечності науковців щодо доцільності створення фінансово-промислових груп в Україні. Так, висловлюється думка [9, с.132-133] про те, що створення ФПГ в Україні сприятиме монополіям затвердити своє становище. Як вказує Якубовський С.О. “ Підтримуючи становлення ФПГ, держава, особливо слабка і така, що піддається масованому

лобістському тиску, ризикує створити ще одне дуже впливове угруповання, на підтримку якого будуть виділитися чималі кошти. Ймовірно, що проекти по організації подібних груп будуть направлені в першу чергу на те щоб вижити підприємствам в умовах кризи, а не на досягнення лідируючих позицій у певних галузях, виходу на нові ринки та ін.” [9, с.132-133].

По-друге, не є очевидним те, що іноземні інвестори будуть більше зацікавлені у фінансово - промислових групах ніж у окремих підприємствах.

Проаналізувавши аргументи за та проти, ми приходимо до висновку, що не можна розглядати створення ФПГ в Україні виключно як результат корисної діяльності старих та нових монополій. Монополія – це певна ринкова поведінка, для якої концентрація виробництва є лише однією з передумов. У відповідності до цього, державне регулювання (як свідчить досвід США, ЄС, Японії) повинно бути направлено проти монопольної поведінки, а не проти концентрації як такої.

Незважаючи на вище викладені переваги для економіки країни від функціонування ФПГ, формування ФПГ в Україні відбувається повільними темпами. До причин складності формування ФПГ відносять, в першу чергу, недосконалість законодавчої бази [10, с.123-125; 11, с. 23-38] та слабкість українського банківського капіталу порівняно з промисловим [12, с.74].

Проте, незважаючи на вище зазначені перешкоди та протиріччя, процес концентрації та централізації капіталу у фінансово – промислових групах в Україні триває. До найбільших фінансово – промислових груп України відносяться: “Систем. Капітал. Менеджмент” (СКМ), Індустріальний союз Донбасу (ИСД), “Інтертайп”, “Приват”, “Аваль”, “ТАС”, “УкрСиббанк”, “Укрпромінвест”. До основних видів діяльності ФПГ України відносяться гірничовидобувна, вугільна, харчова, будівельна, металургійна, хімічна промисловість, банківський та страховий бізнес, машинобудування, нафтовидобуток та нафтопереробка і торгівля нафтопродуктами, агропромисловий сектор, енергетика. Економісти та політологи класифікують українські ФПГ за територіально - політичною ознакою. Така класифікація не є універсальною, оскільки за для вирішення тактичних задач, між ФПГ можуть виникати ситуативні альянси, і обумовлена національною специфікою України. Умовно, українські ФПГ включають в більш великі об’єднання, що формуються по регіональному принципу і представляють собою наступні політико – економічні групи: донецька, дніпропетровська, київська та харківська.

Отже, дослідивши фінансово-промислові групи як організаційну форму концентрації та централізації національного та транснаціонального капіталу, переваги ФПГ у порівнянні з іншими формами об’єднання капіталу, основні мотиви створення ФПГ, коротко проаналізувавши доцільність організації та функціонування ФПГ в Україні ми прийшли до наступних висновків.

Фінансово – промислові групи створюються за рахунок об’єднання промислового та банківського капіталу внаслідок подальшої концентрації капіталу за для отримання більшого ефекту, ніж сумарний від використання окремо банківського та фінансового капіталів. Враховуючи всі вище наведені переваги, та доцільність створення ФПГ в Україні, треба зазначити, що для підтримки розвитку вітчизняних ФПГ, держава має не тільки сприяти формуванню відповідного ринкового середовища та необхідних економічних та організаційно – правових умов, а і розробляти послідовну національну промислову політику, зокрема у реалізації нових підходів до приватизації, належне правове забезпечення. Створення ФПГ в Україні повинно відбуватися еволюційним шляхом в умовах конкурентного економічного середовища, цінової та валютної стабільності, для чого треба скористатись досвідом західних країн (як позитивним так і негативним) щодо формування фінансово-промислових груп у рамках певних галузей або в межах визначених економічних регіонів.

Література:

1. Экономическая история капиталистических стран / Под ред. Полянского Ф.Я. и Жамина В.А. – М.: Изд-во МГУ, 1986, с.286

2. Коваль М. Проблеми створення фінансово-промислових груп в Україні // Економіка України.-1996. -№10.
3. Уткин Э.А., Эскиндаров М.А. Финансово – промышленные группы М.: Изд-во ЭКМОС, 1998. –256с
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3/Редкол.:...С.В.Мочерний (відп. Ред.) та ін.- К.: Видавничий центр “Академія”, 2000.
5. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Ринкова економіка: основні поняття і категорії: Навч. Посіб.- К.: Знання, 2006. – 263с.
6. Медведчук С.В. Фінансово – господарські відносини держава-підприємництво (етапи становлення і перспективи розвитку). – Львів ТРД НАН України, 2000..
7. Закон України “Про промислово-фінансові групи в Україні”, що вводиться в дію Постановою ВР № 438/95 – ВР від 21.11.95.
8. Уманців Ю., Уманців Г. Фінансово-промислові групи у структурі сучасної економіки. // Підприємництво. Господарство і право. - 2001р. - №5.
9. Якубовський С.О. Сучасні транснаціональні корпорації: регулювання діяльності і роль у світовій економіці. Монографія. – Одеса: Астропринт, 1998. – 168с.
10. Костицький В.В. Закон перманентної концентрації капіталу : Економічна історія та українські реалії. – К.: Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи, 2003. – 198 с.
11. Костицький В.В. Промислово-фінансові групи: вдосконалення правового регулювання. – К., 2003.
12. Луценко В. Промислово-фінансові групи в Україні. Формування і функціонування. //Віче. – 1997. - №8.
13. Кизим Н.А. Концентрация и интеграция капитала. – Х.: Бизнес Информ, 2000.-102с.
14. Сарсенбаев Д.М. Трансформация крупных предприятий в конкурентоспособные ФПГ (На материалах России и Казахстана): Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук: 08.00.05. – М., 1996. – 316с.
15. Королев А.Ю. Роль ФПГ в экспортно-ориентированном развитии экономики Южной Кореи: Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук: 08.00.14. – М., 1999. – 123с.
16. Сурский К.А. Организационно-экономические аспекты создания и деятельности ФПГ в России: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук: 08.00.14. – М., 1999.-25с.